

Dálkkádatnuppástusa váikkuhusat Suoma sámekultuvrii

Láidehus

Oahpásmuvvet Stáhtaráđi almmustahttimii Dálkkádatnuppástusa váikkuhusat Suoma sámekultuvrii ja vástidehket čuovvovaš gažaldagaide.

Ilmastonmuutoksen vaikutukset Suomen saamelaiskulttuuriin:
[julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/
5f82318a-3e7e-4685-8316-ba6c30cf3d7/content](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/5f82318a-3e7e-4685-8316-ba6c30cf3d7/content)

1. Mii dutkamušas čielggaduvvui

Almmustahttima čeahkkáigeassu ja láidehus

Guovddáš vástádussisdoallu:

- Makkáraš nuppástusat sámiid ruovttuguovllu luonddus dáhpáhuvvet dálkkádatnuppástusa čuovvumuššan.
- Dutkamušas čielggadedje dálkkádatnuppástusa váikkuhusaid sámekultuvrii, boazodollui, ealáhusaide, birrasii ja árgii.
- Guorahallanáigodat lei 1960–2018.
- Dutkamušas ovtastedje sámiid árbevirolaš dieđu ja diedalaš dutkamuša.
- Mihttomearrin lei maiddái gávdnat vugiid vuogáiduvvat ja buvttadit doaibmabidjoevttohusaid.

2. Man olu sámiid ruovttuguovlu ja árkálaš guovlu liegganit go veardiduvvo eará máilbmái maŋimuš dutkamušaid mielde

Almmustahttima bihtta 4: Dálkkádatnuppástusa váikkuhusat sámekultuvrii.

Vurdojuvvon vástáduš:

Sámiid ruovttuguovllus dálkkádat lea liegganan 2–3 gráda go veardiduvvo ovdaindustriijalaš áigái. Liegganeapmi árkálaš guovllus dáhpáhuuva golmma háve jođáneappot go eará sajiin máilmmis.

3. Logahala sámiid árbevirolaš ealáhusaid

- Boazodoallu
- Guollebivdu
- Meahccebivdu
- Čoaggin

4. Máinnaš dálkkádatnuppástusa váikkuhusaid sámiid eallinbirrasii ja kultuvrii

Tabealla siiddus 23: Dálkkádatnuppástusa njuolga, eahpenjuolga ja gaskkalaš váikkuhusat sámekultuvrii.

Njuolga váikkuhusat:

- a) dálkki ravdafenomenat
- b) agibeaiduolu suddan
- c) bahkka áigodagat
- d) nuppástusat arvvi mearis ja temperatuvrras
- e) nuppástusat šattolašvuodas ja eallišlájain

Eahpenjuolga váikkuhusat:

- a) Nuppástusat bohccuide ja olbmuide buohcuvuodaid dagaheaddji dávdaguoddiid leavvanviidodagas
- b) Guohppaga lassáneapmi
- c) Ozovna, nuskkiiid ja šaddogavjja ja allergenaid, mat levvet áimmu bokte, stuorát doalut
- d) Nuppástusat dálkediliin, Davvi-Atlántta oskállašuvnnas, mearrarávnnjit

Gaskkalaš váikkuhusat:

- a) Nuppástusat ealáhusaid hárbjehavugiin/ ealáhusaid manaheapmi
- b) Giela manaheapmi/ gielalaš dieđu manaheapmi
- c) Negatiivvalaš mielladearvvašvuodáváikkuhusat
- d) Eretfárren/ fárren dálkkádatnuppástusa dihtii
- e) Infrastruktuvrra ovddideapmi/ruvke- ja oljoindustriija/vuovdedoallu/ árkatalaš guovllu dorvvolašvuodapolitihka
- f) Dálkkádatnuppástussii vuogáiduvvan/hálddašeapmi
- g) Nuppástusat bohccuid láhttemis

Mo ovdalis máinnašuvvon áššit sáhttet oidnot sámekultuvrras

- a) Váikkuhus bivdimii, čoaggimii ja duodjemateriálaide
- b) Negatiivvalaš váikkuhus bohccuid buresveadjimii/ boazojámut
- c) Nuppástusat guollemáddodagain ja daid sajádagas
- d) Nuppástusat guohtundiliin
- e) Váikkuhusat boazoealuide ja jápminlohkui
- f) Árbevirolaš dieđu manaheapmi/nuppástusat
- g) Gilvohallan eanageavaheamis
- h) Vejolašvuodát kultuvrralaš vuogáiduvvamii

✓ Deahtistuvvon vástáduš

Dálkkádatnuppástus heajuda sámiiid boazodoallokultuvrra joatkašuvvama, dasgo ealáhusa hárbjeheapmi šaddá váddáseabbon ja nuorat eahpádallet joatkit dainna. Seammás árbevirolaš diehtu ja dan sirdašuvvan boahhtevaš buolvvaide fuotnu, dasgo biras nuppástuvvá ja árbevirolaš áicamat eai šat doala deaivása. Nuppe dáfus šaddagoahtá maid ođđa diehtu vuogáiduvvama mielde, muhto oppalohkáii árbevirolaš diehtodáidu lea rašit go árabut.

5. Čilge čuovvovaš tearpmaid, mat govvidit sápmelaš boazodoalu iešvuodaid

Siidu 28

- a) **Sohkabuolvvaid** joatkevašvuolta oaivvilda dan, ahte muhtun ášši sirdašuvvá dahje váikkuha mángga buolvvas, laktása sierra buolvvaide, sirdašuvvá boahhtevaš buolvvaide.
- b) **Siidavuogádat** lea sápmelaš servodat, masa gullet mánggat bearrašat dahje sogat, geat doibmet ovtas dihto guovllus. Siida bargá ovtas omd. boazodoaluin.
- c) **Boazomearkavuogádat**, man vuodđun lea mearkaoalli -vuogádat. Sámegielat mearkaoalli oaivvilda bohcco bealljemearkkain mearkalinnjá, mas vuodđomearkkat leat sogaid mielde, ja dain surggiidit sierra mearkavariánttat njuolga soja siste árbbi dahje náittosdili bokte.
- d) **Guohtunlotnašuvvan**: Bohccuid guohtunlotnašuvvan oaivvilda dan, go bohccot johtet guohtunguovlluin nuppiide jagiáiggiid mielde.

6. Makkár dálkkádatnuppástusa váikkuhusaid leat ieš fuomášan iežat ruovttugovllus

Vejolaš vástádusat:

- Dálkkádatnuppástus oidno sámekultuvrras eandalii árgga luonddudiliid nuppástusain
- Dálvit leat nuppástuvvan eanet stáđismeahttumin: njázut ja arvvit guovdu dálvi jiekŋudit muohttaga, mii dahká bohccuide váttisin oažžut biepmu
- Go njázut leat eanet, árbevirolaš goikkehat eai soaitte leat šat geavahusas nu olu
- Muohttaga kvalitehta ja mearri molsašuddet eanet go ovdal. Ovdamearkan johtin meahcis lea gaskkohagaid váddásut, go govddáhagat váilot
- Geassit guhkes goike ja báhkka áigodagat, mat lonohallet vuoruid lossa arviiguin
- Nuppástusat goas sarrida / luopmána gánneha čoaggit
- Jagiáiggit eai šat čuovo ovddeš rytmma: dálvi sáhtta álgit maŋnit ja giđđa álgit árabut / jođánit. Dát dahká váttisin ávaštit ja plánat árbevirolaš doaibmanvugiid.
- Čuoiganáigodat lea otnon
- Eahpesihkarvuohta ja ahte dálke- ja meahccediliid lea váttis einnostit. Árbevirolaš diehtu ii alo doala deaivása seamma láhkai, dasgo dilis nuppástuvvet jođánit. Dát speadjaluvvá oppa sámekultuvrra árgii ja dan joatkašuvvamii.

7. Bargobihtta: Govvapárra – oidnojitgo nuppástusat

Vállje dutnje oahpis báikki (omd. ruovttušillju, bartaduovdda, gilli, duottar, mearkunbáiki, bigálusáidi, oahpes jávri...).

a) Oza boares čuovgagova báikkis man válljejit

- Govva sáhtta leat du bearašgovvagirjjiis, fulkkiin dahje oahppásiin
- Geahččal válljet gova, mii lea váldon mánggaid jagiid / jahkelogiid dassái

b) Váldde odđđa gova seammá báikkis

- Váldde gova seammá báikkis seammá jagiáigge nu seammá sajis ja govllus go vejolaš

c) Veardit govaid čálalaččat (sullii ½–1 siiddu)

Suokkardala ainjuo čuovvovaš áššiid:

- Mat earut govassat oidnojit (luondu, ráhkadusat, duovdda)?
- Mo šattolašvuohta lea nuppástuvvan (omd. vuovdiluvvan, ávusvuohta)?
- Oidnojitgo du mielas mearkkat dálkkádatnuppástusas (omd. man olu muohta, čázi mearri, šaddanáigodaga nuppástusat)?
- Leatgo olbmot doaimmat nuppástuhtán báikki?
- Makkáraš dovdduid ja jurdagiid nuppástus bohciidahtta du siste

d) Lavtte guktuid govaid bargobihtta, namut daid čielgasit (ovdal / dál) ja mital man olu áigi lea govaid váldima gaskkas.

8. Bargobihtta: Mo dálkkádatnuppástusa jođálmuvvan 1990-logu loahpa rájes lea sáhttán váikkuhit sámiid árgabeaivái

Vejolaš ovdamearkkat:

- Barggu ovddaldastima váilun
- Bohccuid ohcan ja fievrrideapmi lea váddásut (jiekŋa / muohta boahká maŋŋeleappos go dábálaččat)
- Streassa ja eahpesihkarvuohta mii lassána
- Johtima šaddan váddáseabbon
- Árbevirolaš áigetávvaliid nuppástuvvan

9. Bargobihtta: ležas válljejumit – logahala iežat dálkkádatdaguid

Johtin árgan

- Garvván dušši mohtorjohtolaga
 - Ávžžuhan oanehis mátkkiid oktavuodas vázzima dahje sihkkelastima maiddáái gilis
 - Anán ávkin joavkomátkkiid alo go vejolaš
-

Luonddus johtin

- Jođán merkejuvvon máđijain gollama geahpedeapmin
 - Movttiidahtán maiddáái earáid johtit vásttolaččat
-

Energiija ja liggen

- Fuolahan das, ahte liekkas ii gárgit duššás (uvssat, lásat, dušši biggoheapmi)
 - Geahpedan energiija golaheami (dušši čuovggat, rusttegat eret alde)
 - Geavahan muora seastevaččat ja suvdilis vugiin
-

Borramuš

- Ávžžuhan borrat lagašbirrasa biepmuid
 - Boran eanet sesonŋa mielde (muorjjit, guolli, fuođđu)
 - Geahpedan liigebiepmu
-

Dávvirat ja golaheapmi

- Divun ja geavahan dávviriid guhkká
 - Ávkkástalan adnongálvomárkaniid ja lonohallaneconomii
 - Garvván dušši golaheami
-

Bázahus ja luonddu čorgatvuohta

- Šládjen bázahusaid
 - Doalvvun ruskaid eret meahcis (iežan ja dárbbu mielde earáid)
 - Geahpedan ovttagearddegeavaheami
-

- ✔ **Mu deháleamos fuomášupmi: Dálkkádatdagut eai dárbbáš leat stuorrá – deháleamos lea dahkat árggas fihtolaš válllejumiid.**